

Woord vooraf van de samenvatter

Dit boek van Timothy Radcliffe is een buitengewoon waardevol geloofsgetuigenis, gelardeerd met heel veel, vaak humoristische, anekdotes, herinneringen, citaten, verwijzingen, ontmoetingen, etc. Dat is de charme van het boek. Maar sommigen ervaren deze uitweidingen als een belemmering om zicht te krijgen op de grote lijnen van zijn betoog.

De samenvatting die ik gemaakt heb (voor een kleine Nijmeegse leesgroep, bijna allemaal DLN-ers), beoogt de grote lijn van zijn betoog in de verschillende hoofdstukken in het vizier te houden. Weliswaar is deze samenvatting uitgebreid, maar ze gaat voorbij aan de meeste uitweidingen. Hopelijk helpt dit mensen die het boek – al dan niet in groepsverband - lezen, gelezen hebben of nog gaan lezen.

Zo'n samenvatting heeft iets steriels. Daarom is zij alleen bedoeld ter ondersteuning van de lezing van het boek en absoluut niet ter vervanging daarvan.

Leo Oosterveen OP

Timothy Radcliffe, *Leven in volheid. Een christelijke verbeelding, Skandalon, Middelburg 2021*

I Verbeelding (9-37)

1. Kippen zonder vleugels en kippen met drie poten (11-23)

- Kan het christelijk geloof ook en met name seculiere mensen nog aanspreken? Ja, maar dan krachtens de verbeelding die samenhangt met het verlangen naar de volheid van leven.
- Daarbij moeten we voorbij aan het reductionisme van zowel het religieus fundamentalisme als van bepaalde seculiere denkwijzen en stromingen. Tevens voorbij aan het triviale en de oppervlakkigheid in ons leven. Het komt erop aan de verbeelding te stimuleren die reikt naar transcendentie, naar het onbekende, het sublieme, het schone en wat we nog niet weten, naar geloof. Verbeelding, m.n. die van de poëzie, en religie hebben alles met elkaar te maken.
- Reiken naar transcendentie via de verbeelding betekent *niet* zich afwenden van het aardse, lichamelijke, het bijzondere. Verbeelding laat zich niet herleiden tot abstracte algemeenheden of het puur meetbare (zie p. 18 over de kippen met drie poten) I.p.v. naar eenduidigheid leidt ze naar de rijkere dimensie die verborgen is in het bijzondere, complexe en contrastrijke alledaagse leven. Het bijzondere van het leven en transcendentie hangen samen (het besef van incarnatie versterkt deze overtuiging). In het licht van de poëtische verbeelding kan de schepping zich aandienen in al zijn pracht.

- Alle aspecten van ons complexe leven worden in Christus behoed en doen ertoe. In de gestorven en verrezen Christus verzamelt God alles en allen. Niets menselijks is Christus vreemd.

2. Kies voor het leven (24-37)

- Het volle leven, inclusief alle misère, is een toegang tot geloven. Op zijn beurt werpt het geloof een speciaal licht op de betekenis van het volle leven (“Ik ben gekomen om hun het leven te geven in al zijn volheid.”, Joh. 10,10).
- God laat zich vinden in ons complexe bestaan, want het Woord maakt daar deel van uit.
- De Schrift roept op om de volheid van het leven te beamen en daarmee ja te zeggen tegen de schepper. Dit kan ook een perspectief zijn voor seculiere mensen.
- Dit ja zeggen tegen de volheid van het leven, in al zijn contrasten, begint met een uitnodiging om je leven een wending te geven en het zijn vaak kunstwerken die zo’n functie vervullen.
- Ook de Schrift met haar openbaring is zo’n uitnodiging; geen oekaze, maar een voortdurende dialoog met mensen om tot de volheid van het leven te komen. Gods spreken is een uitnodiging, een appèl, geen bevel. Geloven is gehoor geven aan dat appèl.
- Openbaring is een proces door de eeuwen heen, zie het besef m.b.t de slavernij of de werkomstandigheden van arbeiders of de mensenrechten.

II Op Pad (39-132)

3. Het transcendent avontuur (41-62)

- Het leven zelf roept ons op tot de volheid ervan. Naar christelijk inzicht is die volheid echter riskant, want Gogoltha maakt er deel van uit.
- Het liefdesgebod en de navolging van Christus is immers gevaarlijk, weten de martelaren.
- Leven in volheid is ook vol avontuur, waarin Gods scheppende aanwezigheid te vinden is. Het hele christelijke narratief verhaalt van het avontuur van het leven naar God toe, in de kerk en in de schrift en de traditie, in ieders leven. Dood en verlossing komen erin samen, als in een groots drama dat mensen bijeenhoudt.
- Met de Reformatie verandert er iets. Het geloof individualiseert, wordt moralistischer en verliest iets van zijn alles en allen omvattend drama. Het wordt een persoonlijk gevoel. Het verliest iets van zijn avontuurlijke reis richting het onbekende, het transcendente.
- Missionarissen en mystici weten vanuit hun navolging iets van het leven als een avontuurlijke reis naar Gods oneindige liefde die hen aanspoort tot een vol leven dat hen in staat stelt tot onmogelijke dingen.
- Dit avontuur tilt ons boven onszelf uit en maakt ons gelijkvormig aan Christus. We worden bevrijd van onszelf, terwijl toch ieders individualiteit behouden blijft. Het avontuur van de reis geeft ons een open identiteit.

- Als reiziger kun je daarbij angstig zijn bij tijd en wijle. Angstige getuigen zijn echter overtuigender dan stoere helden. Juist wankele getuigen kunnen echte heiligen zijn. Ware moed kent immers de angst. Echte moed loopt niet weg voor de ellende en de angst.
- De verbeelding m.b.t de volheid van leven en de schepping van God heeft aan kracht ingeboet door o.m. de controversie geloof en wetenschap (schepping versus evolutie). T. benadrukt echter dat geloof en wetenschap elkaar kunnen inspireren en op elkaar aansluiten. De evolutiewetenschap kan ons bewust maken van het feit dat onze wortels oeroud zijn (wij maken deel uit van een zeer lange reis). De christelijke traditie op haar beurt benadrukt dat er een voortdurend creatieve en vernieuwende kracht (de Geest) is in de schepping en de natuur, die door de genade vervolmaakt wordt. Aan dit proces deelhebben vraagt creativiteit en moed van de leerlingen van Jezus.

4. Een God voor onze kwaaltjes en pijntjes (63-79)

- De genezingsverhalen in het NT getuigen van Gods tedere nabijheid bij ons alledaagse leven en onze alledaagse noden en kwalen. Deze nabijheid lijkt (te) gewoon, maar vergt een inzet met gevaar voor eigen leven, zoals in de (vroeg) kerk blijkt uit de opdracht zorg te dragen voor zieken— de christelijke ethiek is wat dit betreft heel anders dan de heidens-antieke.
- Doel van de zorg voor de zieken is in het christendom niet zieltjes winnen, maar naastenliefde en barmhartigheid.
- In het NT hebben de genezingen vooral tot doel de eenzaamheid en de marginalisering van de zieke (onreine) mensen te doorbreken. Ziekte komt voort uit zonde was het wijdverbreide idee, maar dit is een onchristelijk idee.
- Genezing en ziekenzorg kunnen ook in Westeren ertoe bijdragen dat mensen uit hun isolement gehaald worden. Ook niet professioneel in de zorg werkenden zijn opgeroepen om zieken te helpen, hen nabij te zijn en hun isolement te verdrijven (Martinus de Porres!). Zieken herinneren ons eraan dat wij niet op eilandjes zitten.
- Kern van alle genezend werk is de aanraking, blijk van een compassievolle nabijheid die verder gaat dan een diagnose. Deze aanraking vinden we bij uitstek terug in het ziekensacrament.
- In de Schrift is het uiteindelijk God die geneest en die ons zo de volheid van leven schenkt. Genezend werk doen is het zichtbaar maken van Gods heil dat erop gericht is de schepping te voltooien voorbij ziekte en lijden.
- Jezus maakt blinden ziend en geeft hen ook weer een stem (Johannes 9). De blinde man belijdt uiteindelijk openlijk zijn geloof en is een verkondiger.
- Jezus, die zegt 'Ik ben het' (de Godsnaam!), roept ons op de zieken hun waardigheid te geven als teken van de komst van het rijk Gods.

5. Eerste schermutselingen (80-92)

- In eerste instantie was Jezus voor zijn omgeving een genezer, maar ook een demonenuitdrijver. Angst voor demonen nam in Jezus' tijd toe. Demonen, die je gevangen zetten, kon je niet verslaan, wel afweren. Demonen veroorzaken chaos. Ook Jezus werd als demon gezien omdat hij de orde verstoortte.

- Ook vandaag zijn er vele demonen, het terrorisme, migranten, islam, etc en ook demonenuitdrijvers: populisme, xenofobie. Ook in de kerk neemt de vraag naar exorcisme toe. De angst moet bedwongen worden.
- Het demonische kwaad is nihilistisch in die zin dat het alles wil vernietigen wat is. Zie de terreur, de holocaust, etc. Het kwaad kunnen we echter pareren en schaakmat zetten met een snedig antwoord. Ook kunnen we het kwaad beantwoorden met goede daden die omwille van zichzelf gedaan worden. Het resultaat telt niet. Als we geloven dat in Christus het kwaad is overwonnen, “is elke liefhebbende daad er een voor de winnende partij.” (89).
- Demonisering creëren zondebokken en roepen om uitroeiing. Het geloof verzet zich hiertegen. Het gaat erom de demon van de beschuldigingen te verslaan.

6. Volwassen worden (93-115)

- Na Jezus' optreden als genezer en exorcist komt nu de leerschool voor de leerlingen pas echt aan de orde: volwassen worden, op weg naar Jeruzalem, naar de volheid van leven, maar ook met de dood voor ogen.
- Echt volwassen worden, leert Jezus, is worden als een kind, open en onbevangen voor het rijk Gods. Deze 'naïviteit' is geen onvolwassenheid, maar een spontane vorm van volwassenheid. Op die manier volwassen worden vraagt wel een inwijding van jongeren door ouderen. Veel kinderen zijn vandaag beroofd van hun jeugd (o.a. door seksueel misbruik) en kunnen niet de overgang naar volwassenheid maken. En volwassenen blijken zelf vaak niet echt volwassen te zijn geworden.
- De parabel van de verloren zoon leert ons iets over volwassenheid en volwassen worden. De jongste zoon wil voortijdig ontsnappen aan het vaderlijk gezag en zich via het erfdeel zijn volwassenheid toeëigenen. Voortijdig doet hij of hij volwassen is. Het eindigt in spijzucht (*carpe diem*) en bijna in zijn ondergang. We zien dit terug vandaag de dag: de grens tussen jeugd en volwassenheid vervaagt, o.m. op het vlak van de seksualiteit. Ook de zondeval is door theologen (o.a. Irenaeus) wel uitgelegd als een voortijdige, onvolwassen opstand tegen God (Adam en Eva wisten niets over kinderen krijgen).
- De verloren zoon leert in den vreemde tot zichzelf te komen en te beseffen dat hij een zoon van zijn vader is. Ook beseft hij dat niet alles om hem en zijn genot draait. De vader heeft geduld. Ook God heeft geduld en vertrouwen bij het proces van volwassen worden van de mensen. Ook jongeren verdienen ons vertrouwen.
- De vader bedekt de schaamte van de jongste zoon bij zijn terugkeer en bedekt hem met de mantel der liefde. De vader is volwassen door zijn spontaneïteit en kinderlijke blijdschap om zijn teruggekeerde zoon. Hij is kind en volwassene tegelijk. De oudste zoon is onvolwassen omdat hij vast zit in een rigide verwachtingspatroon en omdat hij rekent op meer eer en beloning vanwege zijn plichtsgetrouwheid. Hij wordt kinderlijk boos. De jongste is onvolwassen geweest omdat hij zich voortijdig losmaakt van zijn vader, die hem juist tot volwassenheid zou leiden.
- De vader en de jongste zoon zetten allebei riskante stappen naar elkaar toe. De zoon heeft zijn waardigheid helemaal verloren, vindt hij. En de vader laat al zijn waardigheid achter zich als zijn zoon terugkomt – een waarschuwing aan een klerikale kerk en haar waardigheidsmanie en obsessie met de goede naam.
- De parabel leert wat echte vreugde en feestelijkheid is: geen slemppartijen, maar vreugde om het hervonden samenzijn. Iets waaraan de makkende oudste zoon zich

onvolwassen wil onttrekken. De jongste zoon keert zich om, bekeert zich, en gaat terug. Deze bekering is geen boetedoening. Bekering is volgens dit evangelie terugkeren in de vreugde van God.

7. Zonde en vergeving (116-132)

- Is het christendom niet te zwaar belast met zondenbewustzijn, en een veel te hoog ideaal van een volmaakt leven? Met als gevolg schuld/bewustzijn?
- In het evangelie accepteert Jezus de zondaars zoals ze zijn. Moeten die dan allemaal volmaakt zijn/worden zoals de hemelse Vader dat is?
- De tien geboden zijn bedoeld om vrij te worden en in het gezelschap van God te komen. Grondslag van de joodse en christelijke moraal is niet de strikte gehoorzaamheid aan een set van geboden en verboden, maar is een levenswijze die leidt tot de vriendschap met elkaar en met God. Vriendschap betekent de ander onvoorwaardelijk accepteren, maar tegelijkertijd de ander uitnodigen tot een leven in vollere bloei. Dit geldt ook voor de vriendschap die we met God hebben. God nodigt ons uit tot een leven dat geluk vindt in Gods vriendschap met ons. Een loodzwaar zondenbewustzijn of een onhaalbaar volmaaktheidsideaal is niet christelijk.
- Vergeving, wat betekent het in een wereld waar alles mag en tegelijkertijd niets wordt vergeven? Vergeven is niet er niet meer aan denken, maar betekent je vijand je haat onthouden, weigeren wraak te nemen. In de ruimte die zo ontstaat kan er iets nieuws en onverwachts ontstaan. Gods vergeving komt aan het licht in de opstanding. Bij het lege graf ontstaat een nieuwe werkelijkheid uit de kracht van Gods genade. Vergeven is een stap naar volwassenheid en deelhebben aan deze opstanding en genade. Vergeven betekent dat de brokstukken van het geleden leed aaneen gelijmd kunnen worden tot een geheel dat nog mooier is dan het oorspronkelijke.
- Het sacrament van de vergeving tilt de vergeving uit boven het strikt individuele. Het is iets te midden van de gemeenschap, als lichaam van Christus. Het opent ons voor elkaar en voor God.
- Soms is vergeven onmogelijk. Vergeven kan niet afgedwongen worden. Soms is vergeving iets dat moet groeien. Een proces waarin we leren de ander niet te verstoten én daarmee ook een deel van onszelf. Vergeven betekent dat wijzelf uit een beklemming worden bevrijd en een nieuwe toegang tot de ander en Gods nabijheid vinden.

III Onderwijzen (133-235)

8. Onderwijs: de dogmatische verbeelding (135-150)

- De laatste lessen van Jezus aan ons zijn het verhaal van zijn lijden en opstanding, zoals in de afscheidsredes in Johannes te lezen.
- Vaak is religieus onderricht gelijkgesteld met indoctrinatie en aanvaarding op gezag. Daartegenover staat dat het christendom een onderrichtende godsdienst is, voortbouwend op een traditie en zoekend naar waarheid. De christelijke leer is geen geheel van losse geverifieerde waarheden, maar is ingebed in het grote verhaal van God met de mensheid – een verhaal ten leven: God houdt van ons, doorheen het lijden en sterven van Christus (zie de afscheidsredes). Dat is de kern van het geloof en van de theologie (aldus Barth). Reductionisme t.a.v. bijv. Christus' goddelijkheid past hier niet en daar herinnert ons de christelijke leer aan. Dogma's (ook die van de twee

naturenleer) openen ons voor het goddelijk mysterie en sluiten het denken niet af, maar stimuleren het juist. God blijft immers een geheim. Via studeren kunnen we de oneindige betekenis van het leven leren kennen.

- Studeren op het geloof hoort bij de joodse en christelijke traditie. Dit houdt het geloof levend en maakt het tot steun ten tijde van vervolgingen.
- Leren, studeren, lesgeven is een vorm van liefde van leraar en leerling voor de waarheid, een kennisdrang die openstaat voor de hele werkelijkheid ('anima quodammodo omnia'). We worden er opmerkzamer en opener door tegenover het vreemde. Leraren moet zich openstellen voor de leerlingen en door hun ogen leren kijken en naar nieuwe woorden zoeken.
- De waarheid van het christendom is onwaarschijnlijk en paradoxaal, maar zal ook seculiere mensen trekken als zij naar waarheid zoeken.
- De eenvoud van God leren we door te leven in zijn liefde. Dat de theologie zo complex/gecompliceerd is, komt door de (onvermijdelijk) talloze menselijke interpretaties van Gods geschiedenis met ons.

9. Onmogelijke vriendschappen (151-168)

- Jezus' vriendschap met ons is de sleutel tot de christelijke verbeelding. Zijn vriendschap met de leerlingen komt tot uitdrukking in zijn verlangen alles om wat hij van de Vader heeft gehoord, met hen te delen. Daarbij komt dat Jezus vriendschap sloot met zondaars, onmogelijke vriendschappen in zijn tijd. Bovendien noemde hij zijn leerlingen die hem verloochenen zijn vrienden.
- In Jezus gebeurt wat in de antieke oudheid onmogelijk leek: de kloof tussen God en mens overbruggen, een genadegift van God die de dood uitdaagt omdat wij mogen delen in de eeuwigheid. Van hieruit hebben christenen de opdracht vriendschappen te sluiten die de wereld onmogelijk acht. De vriendschap die Jezus met de mensen sloot, maakt ook voor ons onvoorstelbare vriendschappen mogelijk.
- De christelijke traditie stuurt aan op vriendschappen voorbij de familie- en verwantschapsrelaties, de kring der intimi en de relatie tot de heerser. Ze zoekt naar vriendschappen gebaseerd op waarheid (Ricci) en gerechtigheid i.p.v. op sociale banden. Ze overschrijdt culturele en politieke barrières en zelfs de grens tussen mens en God. In de Schrift duikt God vaak op als vreemdeling (Abraham en de drie mannen; het Emmausverhaal). Als vreemdeling sluit Hij vriendschap met ons en dat dient ook onze houding tegenover vreemdelingen richting te geven.
- Tegenover het populisme, het wij-zij denken en xenofobie kan echte gerechtigheid alleen opbloeien op basis van vriendschap tussen mensen.
- Echte vriendschap is niet opdringerig en bezitterig, toont respect en laat de ander de ander, zoals ook Gods vriendschap ons de ruimte geeft. Vriendschap laat zich ook vinden in de gedeelde stilte. Een huis van de stilte kan een huis zijn van vrede en vriendschap (Neve Shalom).

10. De geweldloze verbeelding (169-187)

- In de eerste eeuwen wendden christenen zich van het geweld af en namen geen dienst in het Romeinse leger. Na 400 werd dat anders, christenen namen wel dienst en er werd een theorie opgesteld van de rechtvaardige oorlog.

- Te midden van het vele geweld van de afgelopen eeuw moeten christenen opnieuw de boodschap van geweldloosheid ontdekken, ook al betekent dat niet altijd pacifisme. Geweld bestaat in vele vormen, zo is de prestatie maatschappij op een bepaalde manier ook onderdrukkend en gewelddadig.
- We worden op verschillende manieren geconfronteerd met (de ideologie van) het geweld:
  - Geweld is onvermijdelijk, zo heet het, en is de normale toestand. Vrede is de uitzondering. Geweld komt vaak voort uit het gevoel afgewezen te worden. Broedertwisten (ook in het OT te beginnen bij Kain en Abel) die daaruit voortvloeien kenmerken de abrahamitische godsdiensten. Daartegenover: de Schrift kent ook verzoening en de noodzaak daarvan (zie bijv. de Jozefcyclus).
  - Geweld als middel om de angst voor geweld van de tegenpartij te sussen, zie bijv. het wapenbezit en -gebruik in de VS. Hiertegenover stelt het evangelie echter: Wees niet bang! Het wij-zij denken produceert angst: wij zijn goed, de anderen slecht. Vaak is hier ook projectie in het spel. Wat wij van onszelf niet accepteren, projecteren wij op anderen. De paradoxale en ontregelende strategie van geweldloosheid kan hier de geweldspiraal doorbreken.
  - De verheerlijking van geweld en de fascinatie met wapens. Het evangelie toont aan dat macht op basis van geweld geen echte macht is. Jezus plaatst zich buiten de kringloop van op geweld gebaseerde macht (“Mijn rijk is niet van deze wereld”).
  - Geweld als amusement en onschuldig vermaak. Dit hangt samen met het onvermogen om mensen als mensen te zien. Het evangelie leert ons de medemensen te zien als begiftigd met van God gegeven menselijkheid die we moeten respecteren.
- Geweldloosheid nodigt uit om anders naar de wereld te kijken. Ze is meer dan een effectieve tactiek. Ze ontspringt uit een diepe vrede die ons door God geschonken wordt.

11. Thuis zijn (188-204)

- Het evangelie verkondigt dat ons uiteindelijke thuis is in God, maar ook dat God bij ons thuis moet zijn en bij ons komt wonen (zie o.m. het Joh.ev.). God is enerzijds alomvattend, maar houdt ook van ieder van ons. Wij kunnen vooral dan thuis zijn als we beseffen dat God thuis is bij ons.
- Gods thuis bij ons wordt o.m. beleefd in de kerk en het kerkgebouw. In de kerk mogen wij thuis zijn zonder voorwaarden vooraf, omdat we ons geaccepteerd mogen weten net als de verloren zoon. Ook kritische christenen mogen zich in de kerk thuisvoelen. Hun kritiek hoort bij de vrijheid van de kinderen Gods.
- Toch voelen we ons vaak niet thuis in de kerk. Het wemelt er van de vreemden. En: deugt de kerk wel? De oorspronkelijke betekenis van parochie is dat het een huis van/voor vreemden is die samenkomen. Deze betekenis moeten we ons te binnen brengen: vreemdelingen zijn welkom, ook en vooral in de kerk. In de oude kerk werden christenen aangespoord een gastenkamer voor vreemdelingen te hebben.
- Wat betreft de kerk en haar falen: dit is onmiskenbaar. Toch is de kerk ook ons huis en worden we opgeroepen eraan trouw te zijn, hoezeer we ons ook aan haar ergeren en er kritiek op hebben. De basis van onze trouw is Gods trouw aan ons, gesymboliseerd in de godslamp en het altaar. Daar zijn we thuis, maar worden we aan het einde van de

mis onmiddellijk de wereld ingestuurd. Uiteindelijk is die wegzending gedragen door het verlangen naar het alomvattende huis van God, waarin ons thuis groter wordt door de gastvrijheid die wij aan vreemden bieden en van hen ontvangen. In die gastvrijheid herkennen wij het huis van de Vader.

12. De ecologie van het geloof (205-220)

- Paulus, Johannes en Lucas (Handelingen) roepen de eerste christenen op om één te zijn en niet met elkaar te concurreren. Tegelijkertijd staat het NT vol van meningsverschillen en onenigheid tussen de eerste gelovigen.
- De vraag rijst of vandaag de dag de eenheid van de kerken überhaupt nog mogelijk is. Een eerste stap is dat in elk geval de katholieke kerk de waarheid in de andere kerken leert zien.
- Fundamenteel bij het vraagstuk van de eenheid is het monotheïsme van de abrahamitische godsdiensten. De ene God roept ons op ook een te zijn of te worden, maar bevestigt ons tegelijkertijd in onze individualiteit. De drie-ene God houdt het besef levend dat ook ons mens-zijn een leven in relaties is. In alle gebrokenheid delen de mensen in de eenheid van God, een eenheid tussen vijanden en tussen de levenden en de doden. Het leven in al zijn onderlinge wederkerigheid deelt in de wederkerige liefde van de drie-ene God, die alles wil/zal verzoenen. Van die eenheid wil de kerk een sacrament zijn.
- Zoals gezegd: de rk-kerk zal haar negatieve opstelling tegenover de andere kerken moeten herzien en de waarheid moeten zien te ontdekken in de redenen waarom ze een eigen weg gingen. Ook zal de rk-kerk moeten leren inzien dat de eenheid van de kerk niet met geweld of dwang tot stand kan komen. Interne kritiek moet ze niet vrezen, want die bedreigt de eenheid van de kerk niet; ze draagt juist bij tot de katholiciteit ervan.
- Het ja en nee tegenover de kerk moeten we zien uit te houden. Theologen die hun waarheidsinzichten verdedigden tegenover de institutionele kerk hebben soms een hoge prijs moeten betalen, maar kregen uiteindelijk gelijk, tot heil van de kerk. Ook heiligen hebben vaak moet strijden voor de hervorming van de kerk.
- De eenheid van de kerk wordt gevoed door de Geest (Gods liefde) en door de Zoon (Gods wijsheid). Wat betreft de liefde: we moeten leren houden van meerdere kerkelijke tradities en verschillen koesteren (weg uit de bubbel van gelijkgezinden). De Schrift kent vele verhalen, vier evangeliën en vele interpretaties. Christus belichaamt de omarming van al deze verschillen zonder ze op te heffen. Wat betreft de wijsheid: we moeten leren om in het kader van de waarheidsvinding discussies over verschillende, evt botsende inzichten niet te mijden. Dan kunnen we ons in vriendschap voor elkaar openstellen. Voor God is hierbij niets onmogelijk.

13. Verdrukking (221-235)

- Jezus sterft een slavendood, Hij is eigenlijk geen mens meer. Verlossing betekent verlost worden uit dit slavenlot, waarvan ook vele modernere vormen zijn aan te wijzen in onze geschiedenis. Christus spreekt zijn ultieme verlatenheid aan het kruis uit, maar tegelijkertijd vertrouwt Hij die aan God toe.
- Het herdenken van de doden is de weigering te accepteren dat in zulke situaties onze menselijkheid uitgewist is. Uiteindelijk vallen we in Gods wachtende handen.

- Na het laatste avondmaal zingen Jezus en de leerlingen: de Hallel (ps. 114-118). Vele malen in de geschiedenis zingen mensen gezamenlijk met de dood voor ogen. Zelfs vijandelijke soldaten hebben met elkaar gezongen (WO I). De orde van de muziek geeft onze wanorde hoop. De dissonanten bewegen zich naar een voltooiing die een belofte inhoudt van vrede en rust.
- In de muziek worden vrijheid en noodzakelijkheid verenigd. Zo moeten we ook aankijken tegen de lijdensweg van Jezus. Niet een opgelegd lot door een wrede God, maar een zelfgekozen daad van liefde die vrijheid en noodzaak verenigt en overstijgt. Uiteindelijk omarmt Christus zijn lot vrijwillig.
- Bij alle lijden zingen de vogels in hun ochtendkoor ons de belofte toe van nieuw leven.

IV Het opgestane leven (237-346)

Inleiding (239-241)

- Het christelijk geloof is een uitnodiging om voluit te leven, d.w.z. te delen in de voltooiing ervan, het goddelijke. Christenen verbinden dit met het opgestane leven in Christus: dit is niet een volgend leven (hiernamaals), maar een levensvolheid die nu al begint als wij leven in de liefde.
- Het opstandingsgeloof getuigt van een liefde die door alle dichte deuren heen breekt (Jezus komt door dichte deuren en zegt: “Ik wens jullie vrede”, Joh. 20,19). Christus’ hemelvaart is geen ruimtereis, maar een opname in de alomtegenwoordigheid van God.
- Het opgestane leven is onvoorstelbaar. Niettemin is iets daarvan te thematiseren a.d.h.v. ons spirituele leven, ons lichamelijke leven, het rechtvaardige leven, het liturgische leven en het gebedsleven. Deze onderwerpen behandelt hij achtereenvolgens in deel IV.

14. Het spirituele leven: frisse lucht (243-258)

- Spiritualiteit is niet een vrijblijvende individuele levensbeschouwelijke mix naar eigen keuze. In de joodse en christelijke traditie gaat het bij spiritualiteit om de van God gegeven adem die in ons geblazen is. (Gen. 1,30). De Godsnaam weerklinkt in onze in- en uitademing. Pinksteren is de uitstorting van Gods adem, Gods Spiritus, onder ons. Wij ademen Gods adem in.
- Na de inademing volgt de uitademing, een vorm van leeg worden. God komt niet in ons wonen als ons huis vol is, maar als ons huis leeg is, zodat Hij er verblijf kan houden (LO: thema van het Vacare Deo). We moeten af van valse zekerheden of surrogaten om de leegte in ons leven op te vullen: consumptiezucht, verslavingen, bezitsdrang, etc. De leegte die we sowieso in ons leven ervaren, kunnen we ook proberen te overstemmen met excessief devotieel gedrag. Maar ook hier: dan horen we niet Gods stem die tot ons spreekt in de woestijn van de leegte.
- Leeg worden kan ons helpen dichterbij atheïsten en ongelovigen te komen en met hen het gesprek aan te gaan. Juist de ervaring van Gods afwezigheid verwijst naar Hem, zo geloven christenen. De atheïsten vertellen een waarheid, zij het een incomplete (Halik). Met Christus’ dood is het christendom zelf de religie die het dichtst tegen het atheïsme aan zit.

- Bij het inademen worden we ons bewust van Gods liefde voor ieder persoonlijk van ons, tot in het uur van de dood. Deze liefde wordt bemiddeld door mensen die van ons houden.
- Het inademen van Gods Geest stuurt ons tevens op weg, buiten de veilige en bekende (religieuze) instituties en onze bekende kring. Door Gods Geest leren we dat onze familie veel groter is dan we denken. Het gaat er daarbij om het juiste evenwicht te vinden tussen de liefde voor je eigen gezin en de mensen daarbuiten of tussen eros en agapè. “Wat één is in God, is een spanning in ons.” Ook dat is spiritualiteit.
- De alomvattendheid van Gods liefde spoort ons aan om over grenzen te gaan en daartoe moed te vatten, voorbij de angst. Daartoe worden wijzelf aangespoord en mogen we ook anderen aansporen. Die moed betekent ook dat we durven falen en bereid zijn om fouten te maken en dat we gewond kunnen raken.

15. Lichamelijk leven: heiliging van de zintuigen (259-277)

- In het evangelie begint Jezus zijn optreden met genezingen. Maar is het lichamelijke in het licht van de opstanding nog van belang? Ja! Al het lichamelijke en zintuiglijke is geheiligd in Christus. Het christendom heeft zich altijd verzet tegen een spiritualisme, gnosticisme, dualisme, manicheïsme etc.
- Onze lichamen zijn goed en we moeten ze “evenzeer liefhebben als God. “(ThvA). God omarmt ons fysieke bestaan in Christus die ons zijn lichaam aanbiedt. Wij hopen op de verrijzenis van het lichaam. We hebben ons lichaam gekregen van God, het is zijn schepping. De sacramenten zegenen het.
- Ons lichaam is gemaakt voor de liefde, ook voor de liefde van en tot God. Alle betekenis die mensen produceren heeft een lichamelijke basis.
- Timothy gaat op onze lichamelijke en zintuiglijke in adhv het genezingsverhaal van een lamme in Handelingen 3,1-10.
  - *Toen hij Petrus en Johannes zag, die juist de tempel wilden binnengaan, vroeg hij om een aalmoes (Hand. 3,3).* De apostelen luisteren naar hem. Luisteren is wezenlijk in de Schrift. God hoort de klacht van het volk Israel in Egypte en Jezus hoort de blinde Bartimeus roepen en luistert naar de Samaritaanse en de Syro-Fenicische vrouw. Echt luisteren is een kunst. Het stelt ons open wat een ander ten diepste te zeggen heeft. Als we naar elkaar kunnen luisteren, kunnen we ook naar God luisteren. Voor goed luisteren is stilte nodig.
  - *Petrus richtte zijn blik op hem, evenals Johannes en zei: Kijk ons aan (Hand. 3,4).* In de Schrift is Gods omzien naar ons een redding. En ons willen zien van God drukt ons verlangen naar Hem uit. Christus is het menselijk gelaat van God. Elkaar aanzien is samen het leven delen in wederzijdse kwetsbaarheid. Heiligen verbergen hun gezicht niet, ze laten zien wie zij zijn. “Elk gezicht is een uniek woord van God.”
  - *Hij pakte hem bij zijn rechterhand om hem overeind te helpen (Hand. 3,7).* Jezus raakt de onaanraakbaren aan en wij hebben het Woord dat leven is aangeraakt. Lichamelijke is belichaamde wederkerigheid. De vredeskus is belichaamde incarnatie. Geloven is wezenlijk lichamenlijk en dus zintuiglijk. Seksueel misbruik in de kerk is daarom zo erg omdat het het meest menselijke van alle zintuigen beschadigt en daarmee ook het geloof in Gods geïncarneerde compassie.

- *Onmiddellijk kwam er kracht in zijn voeten en enkels* (Hand. 3,7). Zodra iemand genezen is in NT gaat hij op weg en volgt Jezus, zoals Bartimeus. Het op weg gaan is wezenlijk in de Schrift, denk aan de tocht door de woestijn, aan bedevaarten, aan de geestelijke weg en aan de kerk die tastend haar weg zoekt.
- *Hij sprong op, ging staan en begon te lopen. Daarna ging hij samen met hen de tempel binnen, lopend en springend en God lovend* (Hand. 3,8). David danste voor de ark uit. Jezus zegt dat we moeten dansen bij vervolging. Chassidische joden dansen uitbundig bij hun feesten. In de Middeleeuwen was het bidden veel uitbundiger dan na de (contra)reformatie. Maar, aldus Timothy, dansen maakt ons blij met Gods genade. Ook over de geur zouden we dergelijke opmerkingen kunnen maken. Lichamelijkheid doet ons beseffen dat we afhankelijk zijn en gemeenschapswezens zijn.

16. De sacramentele en de technocratische verbeelding (278-301)

- De radicale vrijgevigheid van Christus, die zijn leven geeft, is moeilijk voor te stellen in een samenleving die leeft van de technocratische verbeelding: alles te willen beheersen voor eigen nut en gewin.
- In de Handelingen wordt gesproken over de gemeenschapszin van de eerste christenen (alles deelden zij samen), maar is tevens sprake van bedrog en ruzie. Het lichaam van Christus (wij dus) is m.a.w. gewond, maar deelt niettemin in de fundamentele eenheid van Gods schepping, hoe vaak die eenheid ook naar onze ervaring verbroken wordt.
- De sacramentele verbeelding geeft zicht op deze eenheid én gebrokenheid. De technocratische verbeelding niet. Zij sluit af voor transcendentie en koerst uitsluitend op wat via berekening te nutte is te maken in onze leefwereld en onze planeet.
- Hoe komen we uit de hegemonie van het technocratisch paradigma? Denken in termen van catastrofes leidt tot wanhoop en helpt niet. Wel het aanzetten tot bekering.
- Hand. 2 verbindt het gemeenschappelijk bezit, het breken van het brood en het gebed met elkaar. Het is een wijze van bestaan die getekend is door wederzijds geven en door het besef van Gods genade, de gever. Deze sacramentele verbeelding is getekend door dankbaarheid ('eucharistie'). De technocratische verbeelding kent deze dankbaarheid niet, daar ze slechts geïnteresseerd is in exploitatie, nut en voordeel en het onderwerpen van de natuurlijke omgeving. Is het scheppingsverhaal (Gen. 1,28) debet aan deze houding? ("heers over de vissen in de zee, etc.). Nee, Genesis heeft het over het *beheren* van de schepping, niet over het *overheersen*.
- De sacramentele verbeelding leeft van het onooglijke gebaar van het breken en delen i.p.v. de reusachtige interventies van de technocratie. In het meest vergankelijke, het breken en delen van brood, treedt het eeuwige aan het licht. Het kleine daagt het grote uit, hetgeen bijv. ook blijkt uit de gebaren en acties van een Gandhi en een paus Franciscus. Sacramenten zijn kleine betekenisvolle gebaren die – in relatie tot God – de wereld kunnen veranderen.
- In de sacramentele verbeelding staan het onderling geven tussen mensen, maar ook God, de gevende, centraal. Deze geeft zichzelf in Christus en ook christenen worden opgeroepen tot zelfgave i.p.v. zelfbehoud. Martelaren, ook hedendaagse, zoals Pierre Claverie en de monniken uit Tibhirine, herinneren daaraan. Hun getuigenis verenigt mensen over grenzen heen.
- De wereld van de technocratische verbeelding heeft zijn slachtoffers. De wereld, de mensheid wordt vermarkt (slavernij!). In de wereld van het geld, de grote gelijkmaker,

verdwijnt de unieke waarde van iedere mens. En er zijn velen die in dit systeem van ambitie en meritocratie niet meekomen en daarom onzichtbaar zijn. De grote winsten, de belastingparadijzen, de gigantische economische ongelijkheid maken velen onzichtbaar en ondermijnen het gevoel van solidariteit en van het bij elkaar horen. Het christendom daarentegen verkondigt dat iedereen meetelt en zijn waardigheid heeft, vooral de arme en zijn/haar waardigheid.

- Het is vaak fictie (romans) die de waarheid aantoont van de sacramentele verbeelding in relatie tot de armen en uitgesloten, zoals de romans van Dickens, Steinbeck, Dostojevski, Solzjenitsyn. Ook de schepping zelf, Gods eigen gave, moeten we weer met bewondering en verwondering benaderen, want die schepping spreekt tot ons en is een lofzang op God.
- Het verzet tegen de hegemonie van de technocratische verbeelding lijkt soms vechten tegen de bierkaai. Toch zijn er talloze kleine en hoopvolle initiatieven, vooral van jongeren, die, voorbij de traditionele politiek, alternatieven bieden en iets laten zien van duurzaam en respectvol leven en samenleven.

17. De liturgische verbeelding: Gods Voorzienigheid (302-324)

- Mensen zijn rituele wezens. Tal van rituelen, seculier of religieus, ordenen het leven van mensen, individueel en gemeenschappelijk.
- Liturgische rituelen hebben een cyclisch karakter (kerkelijk jaar), samenhangend met de seizoenen en het zaaien en oogsten. Tegelijkertijd hebben ze een eindtijdelijk karakter. Ze vieren dat we als geloofsgemeenschap onder leiding van Gods voorzienigheid op weg zijn naar de vervulling, het leven in God.
- Christenen kennen heilige plaatsen, maar de richting van het gebed in de kerk is kortweg het oosten, niet een of andere plaats. Het oosten geeft het stralende opkomende licht aan van de opgestane die de definitieve overwinning van het goddelijke aankondigt, de nieuwe hemel en de nieuwe aarde.
- De liturgie voert ons binnen in dit geheim en doet ons eraan deelnemen. De liturgie is daarom een geschenk dat we niet (zomaar) naar onze hand kunnen zetten. Toch mogen we ook creatief met haar omgaan.
- De liturgie kent de tijd als een geschonken tijd die ons begeleidt naar de voltooiing en vervulling van het leven. De tijd in de moderniteit is daarentegen die van de kloktijd of spoorwegtijd, de strakke door mensen beheerste en geplande tijd. “Beidt uw tijd!” Voor moderne mensen komen liturgie en aanbidding daarom over als tijdverspilling.
- Centraal in de liturgie staan verering en aanbidding. De liturgie neemt deel aan de eeuwige aanbidding van het Lam door de vier wezens en de oudsten (Openb. 4). (vgl. het Lam Gods van Jan van Eyck). Liturgische aanbidding maakt het leven draaglijk en geeft een kader aan transcendentie-ervaringen en aan de dank daarvoor.
- Aanbidden en knielen hangen samen. Knielen in de vastentijd en staan in de paastijd. De kniebuiging symboliseert beide. Aanbidding is een afscheid van het ‘dikke ik’ en getuigt van wat Paulus zegt: “Ikzelf leef niet meer, maar het is Christus die leeft in mij” (Gal. 2,20-21).
- Iets of iemand anders dan God aanbidden (bijv. rijkdom, macht, aanzien etc.) is vernederend en maakt je tot slaaf. Aanbidding van God bevrijdt ons van de valse goden (“het Beest”, waarmee het Romeinse Rijk in Openbaring wordt vergeleken).
- Twee dingen in de moderne tijd werken belemmerend voor het aanbidden van God. Het eerste is het scientistisch wereldbeeld, het andere de verafgoding van de markt.

Tegenover het eerste getuigt de christelijke traditie ervan dat wij uiteindelijk geen slaaf zijn van de natuurwetten, maar vrij zijn in Christus. Tegenover het tweede dat de afgodsdienst van de markt moet worden ontdaan van zijn aura en dat alleen Christus verering verdient, zoals dat in de liturgie gebeurt. Met name de eucharistie is een machteloos en tegelijk onweerstaanbaar menselijk gebaar van breken en delen dat onderdrukking en machtsmisbruik trotseert.

- In Openbaring 4 loopt aanbidding uit op de permanente lofprijzing van het Lam. Dit is niet omdat het Lam ijdel is, maar het gebeurt uit vreugde om de waarheid. De lofprijzing weerstaat elke verdraaiing van het goede en het ware.

18. Leven van gebed: de poëzie van de hoop (325-346)

- Christelijke verbeelding ziet de hele werkelijkheid onder het opzicht van Gods schepping en verzet zich tegen een oppervlakkige, één-dimensionele kijk op de werkelijkheid.
- Een bekend en eeuwenoud tegencultureel geluid is het psalmengebed, denk aan de functie ervan voor het joodse volk t.v. de Babylonische ballingschap, en de rol ervan tijdens de christenvervolgingen en de betekenis ervan voor de woestijnvaders. Ten tijde van de volksverhuizing wist de benedictijnse ordening van de psalmen in het getijdengebed houvast te bieden in een verwarde tijd. Vandaag is een nieuwe Benedictus nodig om de psalmen weer de kracht van een tegen-verbeelding te geven.
- De psalmen staan bol van de hartstocht: pijn, wanhoop, woede, verdriet, wraak, maar ook hoop, lof en vreugde. Ze vergroten daarmee het bereik van je eigen gevoel, geven daar woorden aan en verbinden je met allen die lijden. Het psalmengebed verbindt je met gelovigen wereldwijd en van alle eeuwen.
- Het getijdengebed is het zingen van Gods lof. Daarvoor moet je op een dag meerdere keren je werk onderbreken. Het doorbreekt de dagelijkse beslommeringen en ditjes en datjes.
- Het getijdengebed ordent de tijd en is vervuld van hoop, de vervulling van de tijd. Het leidt ons binnen in een wereld die zwanger is van hoop in heden en toekomst. Ze ordent ook de dag (“zodat we één dag goed kunnen leven”). Het verleden wordt herdacht in de vespers, het verleden en heden wordt losgelaten (en vergeten!) in de completen, de lauden richten ons op de toekomst, het middagebed richt ons op het heden. En de lofzang verbindt ons met de grote heilsgeschiedenis over vele generaties heen.
- In de eucharistieviering gedenken we ook alles wat pijnlijk is geweest, zoals de verloochening van Petrus, het af laten weten van de leerlingen, en ook ons eigen falen. We mogen het allemaal op het altaar deponeren en ons bevrijd weten. T. benadrukt m.n. de betekenis van de completen als gebed waarin je je voorbereidt op en overgeeft aan de slaap (die op zijn beurt weer symbool staat voor de dood, cf de hymne van Simeon), een gebed als stap voorbij de angst en als moment waarop je alle onenigheid moet bijleggen. In deze overgave groeit de kiemcel van Gods nieuwe dag.
- In de lauden richten we ons op de toekomst en de hoop op het rijk Gods (Lofzang van Zacharias). In de morgen staat Jezus op om te bidden. De morgen nodigt ons uit te beginnen, telkens opnieuw. Het zou goed zijn als er ook voor drukke gezinsleden in de hectiek van de ochtend zo'n moment van aandacht zou zijn. De morgen is ook het moment van de roeping, het luisteren naar Gods stem, en van de herziening of aanscherping van die roeping.

- In het middaggebed leert Jezus ons in het nu te leven. “Maak je geen zorgen voor morgen”. Dit ‘nu’ schenkt ons de gave van de aandacht als we met anderen zijn. Het ‘nu’ kan ook een periode zijn van “een zure rusteloosheid” in je leven, een gevoel dat het elders en op een ander tijdstip beter is dan nu en hier; het kan je doen verliezen in de lokroep van wat je allemaal zou willen en kunnen. De woestijnvaders zeggen dan: je cel zal je alles leren. Tegen het eind van het leven moeten we accepteren dat we niet meer alle kanten uit kunnen. We moeten leren aanvaarden wie we zijn.

Besluit (347-350)

- In gesprek met de seculiere wereld moeten christenen de oppervlakkigheid en eenduidigheid van veel modern leven doorbreken en, samen met seculiere bondgenoten die dat ook willen, de dieptedimensies van het leven naar voren brengen (geluk/ongeluk, vergeving, liefde, etc). In dat gesprek moeten ze de betekenis van hun geloof thematiseren.
- In dat gesprek moeten christenen de bevrijdende betekenis van het geloof voor hart en verstand naar voren brengen en een weg aangeven uit de macht van het geld, het geweld, het technocratische wereldbeeld. En het belang aangeven van het leven delen en openheid hebben voor de vreemdeling. Dit hangt samen met het besef dat religies iha en het christendom ihb ons willen wegvoeren uit alles wat ons bevangt en willen brengen naar een nieuwe open ruimte (‘frisse lucht’, opstanding, pinksterervaring). Daarbij openen zintuiglijkheid en lichamelijkheid en ook de liturgie deuren naar transcendentie.
- Toeleg op deze openheid vereist ook orde en discipline. In de kerk moeten we hierbij het onvruchtbare schema progressief/conservatief en liberaal/traditioneel achter ons laten.
- Christenen kunnen hun tegenculturele verbeeldingen in stand houden door acht te slaan op de natuur en haar cycli. Ook de liturgie doet dat in haar hoopvol wachten.
- Telkens moeten we op eigen wijze de christelijke verbeelding ter sprake brengen, al naar gelang de context en de tijd waarin we leven.
- Timothy verhaalt in dit verband hoe hij de laatste zeven woorden van Jezus (Haydn) vertolkte in een preek. Met de weerslag daarvan in een boek gingen leerlingen op een school op weer heel eigen wijze aan de slag.

Naar aanleiding van het project *Leven in volheid* (www.leven-in-volheid.nl/), heeft het tijdschrift TGL een speciaal nummer uitgebracht (TGL 78 [2022] nr 2) onder de titel: *Verbeelding. Weg naar de transcendentie*. Dit nummer gaat in op het begrip verbeelding dat centraal staat in Timothy’s boek. Verschillende auteurs belichten dit thema vanuit o.m. mystiek, kunst en poëzie. Timothy heeft speciaal voor dit nummer een bijdrage geschreven. Te bestellen via abonnementenTGL@kerknet.be of via www.tgl.be. Tel.: +32 3 2100833. Kosten € 8,50.